

Abuzər İbrahim oğlu Ələkbərov
Tarix üzrə fəlsəfə doktoru,
“Arxeoloji abidələrin toplusu sektoru,
E-mail: alekperov53@mail.ru

ABIŞABAD KÜP QƏBİRLƏRİ NEKROPOLU

Açar sözlər: Cəlilabad, Abışabad, küp qəbirlər, antik dövr, nekropol,

Ключевые слова: Джалилабад, Абышабад, кувшинные погребения,
Античный период, некрополь

Key words: Jalilabad, Abishabad, jar graves, anthic period, necropolis

Dəmir dövrünün axırlarından başlayaraq cəmiyyətin sosial iqtisadi həyatında çox ciddi dəyişikliklər baş verir. Bu bir tərəfdən dəmirin intensiv şəkildə istehsalata tətbiq olunması ilə əlaqədar olsa da daha çox cəmiyyətin özündə baş verən hadisələr ilə bağlı idi. Bu dəyişikliklər öz növbəsində insanların ideologiyasına və adət ənənələrinə də müəyyən təsir göstərir. Bu proses dəfn adətlərində daha çox hiss olunur. Artıq e.ə. V –IV əsrlərdən başlayaraq kurqan, daş qutu və torpaq qəbirlərlə yanaşı katakombalarda və iri ölçülü küplərdə dəfn adəti geniş yayılmağa başlayır. Doğrudur, Azərbaycan ərazisində əvvəlki dövrlərə aid abidələrdən də saxsı küplərdə dəfn adəti qeydə alınmışdır. Ancaq bu adət çox məhdud səviyyədə olmuş, nisbətən iriölçülü küplərdə aşkar olunan cənazə qalıqları isə əsasən azyaşlı uşaqlara aid olmuşdur. E.ə. V əsrdən başlayaraq isə iri ölçülü küplərdə dəfn adətinin yayılma arealı genişlənir. Bütövlükdə Cənubi Qafqazda (12), o cümlədən Qafqaz Albaniyası və Atropatena ərzisində bu dəfn adəti çox geniş şəkildə yayılmağa başlayır. Belə ki, Mingəçevir (5, 9, 10), Şamaxı (2, 13), Şəki - Zakatala, Ağsu – İsmayılı, Qəbələ (16), Dağlıq və Düzən Qarabağ, Yevlax (7), Mil- Muğan (4), Naxçıvan (2), Salyan (6; 19), Cəlilabad, Masallı (20) və başqa rayonlar ərazisində aparılan arxeoloji tədqiqatlar nəticəsində onlarla küp qəbirlər nekropolu qeydə alınır və tədqiq olunur. Tədqiq olunan küp qəbirləri nekropollarının sayı artdıqca onlara maraq da artır. Nəticədə arxeoloji ədəbiyyatda bu dəfn adəti ilə bağlı xüsusi arxeoloji mədəniyyət meydana çıxır (21). “Küp qəbirləri mədəniyyəti” adı altında iri ölçülü küplərdə dəfn adətinin mənşəyi, yayılma arealı, etnik mənsubiyyəti, haradan gəlməsi, qəbir avadanlığının təsnifatı kimi mühüm məsələlərin həlli istiqamətində xeyli iş görülmür (11). Doğrudur, bu arxeoloji mədəniyyət arxeologiya elmində özünə yer tapa bilmədi. Belə ki, sonrakı dövrlərdə bəzi Azərbaycan arxeoloqları konkret faktlara əsaslanaraq bu arxeoloji mədəniyyətin elmi əsası olmadığını irəli sürdülər.

Küp qəbirlərini onunla həmdövr olan digər dəfn adətlərindən fərqləndirən tək cənazənin bir yaxud, ağız ağıza qoyulmuş iki küp içərisində yerləşdirilməsi deyil, eyni zamanda bu qəbirlərin yerüstü əlamətlərinin olmamasıdır. Bu dəfn adəti 1,5, 2 metr dərinlikdə qazılmış qəbir çuxurlarına üfiqi, çox az hallarda isə şaquli bəziyyətdə yerləşdirilmiş iri ölçülü küplərdə icra olunurdu.

Azərbaycan ərazisində küp qəbirlərin öyrənilməsinə XIX əsrin sonu XX əsrin əvvəllərindən başlanılmışdır. Bu istiqamətdə E.Resler, İ.Əzimbəyov, E.A.Paxomov, Ə.K.Ələkbərov (1), T.S.Passek S.M.Qaziyev (13, 14), T.İ.Qolubkina (8, 11), C.Ə.Xəlilov (3), A.B.Nuriyev (18), F.L.Osmanov (19) və başqalarının əməyini xüsusi qeyd etmək lazımdır. Azərbaycan ərazisində geniş yayılmış iri ölçülü küplərdə dəfn adəti haqqında tədqiqat işləri sonrakı dövrlərdə də davam etdirilmişdir. Belə ki, müstəqillik illərində ölkəmizdə arxeoloji tədqiqatlara dövlət qayğısının artması nəticəsində müxtəlif dövrlərə aid yüzlərlə yeni abidə üzə çıxarılır və öyrənilir ki, onlar arasında da küp qəbirlər xüsusi yer tutur. Küp qəbirlərin mənşəyi, yayılma arealı, öyrənilmə dərəcəsi və s.kimi məsələlər araşdırılır və müvafiq nəticələr çıxarılır.

İri ölçülü küplərdə dəfn adətinin çox geniş yayıldığı ərazilərdən biri də Cəlilabad rayonudur. Bu rayonun arxeoloji xəritəsi hazırlanarkən demək olar bütün yaşayış məntəqələrinin ərazisində küp qəbirlər nekropolu qeydə alınmış, onların bir qisminə arxeoloji qazıntı işləri aparılmışdır. Bu abidələrin əksəriyyəti hal hazırda kənd tikililərinin və təsərrüfat sahələrinin altında qalmışdır. Keçən əsrin 60 – 70 ci illərində rayon ərazisində üzüm plantasiyaları salınarkən çoxlu sayda küp qəbirlər nekropolu dağıdılmışdır. Təəssüf hissi ilə qeyd etmək lazımdır ki, həmin nekropollarda üzə çıxmış qəbir avadanlığı ya itirilmiş, ya da naməlum istiqamətə aparılmışdır. Yaxşı halda bu artefaktlar kənd ziyalıları tərəfindən kortəbii şəkildə toplanılaraq mühafizə olunmuş, bəzi nümunələr rayon tarix – diyarşünaslıq muzeyinə təhvil verilmişdir. Dövr etibarını ilə bu abidələr faktik olaraq eynidir. Onların əksəriyyəti iki eranın qovuşuğuna aid olub e.ə. II–I, bizim eranın I-II əsrlərinə aiddir. Nisbətən sonrakı dövrlərə aid küp qəbirlər nekropolları da qeydə alınmışdır ki, onlar da bəzi xüsusiyyətlərinə görə antik dövr küp qəbirlərindən fərqlənirlər. Məsələn, 2013 cü ildə “Cənub şərq Azərbaycan abidələrinin arxeoloji tədqiqi” ekspedisiyası tərəfindən Cəlilabad rayon mərkəzi ərazisindəki, Həməşərə təpəsində, “Kral” ictimaiyyət mərkəzi yaxınlığında çirkab suların axıdılması üçün kanalizasiya xətti çəkilərkən aşkar olunmuş ilk orta əsrlərə aid Mişarçay VII küp qəbirlər nekropolunu göstərmək olar (24). Burada dəfn küpləri nisbətən kiçik ölçülü olub, əvvəlki dövrlərə aid dəfn küplərindən fərqlənir. Qəbir avadanlığı da bu qəbirlərdə nəzərəcərpacaq dərəcədə bəsitdir. Bəzi qəbirlərdə hətta qəbir avadanlığı yoxdur. Bütün bunlara baxmayaraq küplərdə dəfn adəti üçün səciyyəvi olan xüsusiyyətlər saxlanılmış, keçmiş ənənə davam etmişdir.

Cəlilabad rayonu ərazisində öyrənilmiş çoxsaylı küp qəbirlər nekropollarından biri də Abışabad nekropoludur. Qeyd etmək yerinə düşər ki, bu kəndin ərazisində aparılan arxeoloji kəşfiyyat işləri zamanı küp qəbirlərlə yanaşı onunla həmdövr olan torpaq qəbirlər nekropolu da aşkar olunmuşdur. Torpaq qəbirlər nekropolu küp qəbirlər nekropolunun yaxınlığında qeydə alınmışdır. Belə ki, keçən əsrin 90-cı illərində Abışabad kənd sakini Əlixan Əliyev Xanrəva çayının sağ sahilindəki yamacda ev tikmək üçün torpaq işi görərkən təxminən 1m. dərinlikdə yanında bəzək əşyaları və saxsı qablar olan sikilet aşkar etmişdir. Əlixan müəllimin dediyinə görə qəbir açılarkən sikiletin ətrafında səliqə ilə bir neçə qab düzüldüyü müşahidə olunmuşdur. Qabların birinin içərisində bir ədəd muncuq olmuşdur. Qəbirdən azacıq aralı bir ədəd də tunc xəncər tapılmış-

dır. Sözü gedən əraziyə tərəfimizdən baxış keçirilmiş, nəticədə aydın olmuşdur ki burada təxminən 0,5 hektara yaxın ərazidə torpaq qəbirlər nekropolu olmuşdur. Bir birinə yaxın ərazidə faktik olaraq eyni dövrə aid iki dəfn adətinin olması da maraqlıdır. Şübhəsiz, bunu sözü gedən ərazidə hər birinin özünəməxsus dəfn adəti olmuş tayfaların məskunlaşması ilə izah etmək olar. Azərbaycan ərazisində hətta bir qəbiristanlıqda bir neçə dəfn adətinin icra olunduğu haqda arxeoloji ədəbiyyatda məlumatlar vardır.

Təəssüf hissi ilə qeyd etmək lazımdır ki, hal – hazırda bu nekropolun ərazisi kənd evlərinin və təsərrüfat tikililərinin altında qaldığından orada əsaslı arxeoloji tədqiqat işləri aparmaq mümkünsüzdür. Əldə edilən artefaktlara əsasən Abışabad torpaq qəbirlər nekropolunu eradan əvvəl V-IV əsrlərə aid etmək olar.

Abışabad küp qəbirlər nekropolu Cəlilabad rayon mərkəzindən gəlib eyniadlı kəndin ərazisindən keçərək İnilə kəndinə və Yardımlıya gedən yolların arasında, kənd sakini Qabil Bağirovun həyətyanı sahəsində qeydə alınmışdır. Nekropolun bir hissəsi yol ilə sərhədlənir. Yeri gəlmişkən, yerli əhalinin verdiyi məlumata görə bu yol çəkilərkən xeyli küp qəbir dağıdılmış, üzə çıxan maddi mədəniyyət nümunələri isə əldən ələ keçərək itirilmişdir. Abışabad kəndinin əvvəlki adı Xan Rəva olmuşdur. Yerli əhali belə bir rəvayət söyləyir ki, qərib ölkədən köçüb gələn bir tayfa bu ərazidən keçirmiş. Bu yerlərin xanı rəva bilir ki, həmin köç bu ərazidə məskən salsın. Nəticədə sözü gedən ərazidə yeni salınmış bu yurda Xan rəva adı verilir.

2009 cu ildə burada tərəfimizdən bir neçə küp qəbir aşkar edilərək tədqiq olunmuşdu. Şərti olaraq Abışabad I adlandırdığımız bu abidə Cəlilabad rayon mərkəzindən Yardımlıya gedən asfalt yolun sağ tərəfində qeydə alınmışdır. Nekropol cənubdan Xanrəva çayı, şimaldan İnilə dərəsi, cənubdan torpaq yol ilə sərhədlənir. Ərazisi təxminən 1 ha qədər sahəni əhatə edir.

Nekropolun xeyli hissəsi yaşayış evinin və təsərrüfat tikililərinin altında qalmışdır. Yeri gəlmişkən, ev sahibinin verdiyi məlumata görə evin özülü qazılarkən bir neçə iri ölçülü küp və xeyli məişət əşyası aşkar olunmuşdur. Təəssüf ki, həmin maddi mədəniyyət nümunələri itirilmişdir. O zaman aşkar olunmuş iri ölçülü küplərin gövdə hissəsinin sınıqları ev sahibi tərəfindən palçıqdan qorunmaq üçün evin qabağına döşənmişdir.

Nekropolun ərazisi tərəfimizdən diqqətlə nəzərdən keçirildi. Eyni zamanda kənd ağsaqqallarından lazımi məlumatlar toplanıldıqdan sonra qazıntı sahəsini evin qarşısında, vaxtilə kərpic kəsmək üçün palçıq tutmaq məqsədi ilə qazılmış sahədə seçməyi qərara aldığımız. Qeyd etdiyimiz kimi küp qəbirlərin aşkar edildiyi ərazidə əvvəllər palçıq kərpic kəsmək məqsədi ilə təxminən 60 sm dərinlikdə torpaq qazılmışdır. Ev sahibinin həyətinə daha çox ziyan verməmək üçün qazıntı sahəsini həmin ərazidə müəyyənləşdirdik. 20 sm qalınlığında torpaq qatı götürüldükdən sonra, təxminən 80 sm dərinlikdə bir neçə yerdə iri ölçülü küplər görünməyə başladı. Məlum oldu ki, burada aparılan torpaq işləri nəticəsində üfüqi vəziyyətdə yerə basdırılmış iri ölçülü dəfn küplərinin üst hissəsi zədələnmiş, içərisi torpaqla dolmuşdur (Şəkil 1, 2).

Təxminən 60 m² ərazidə aparılan arxeoloji qazıntı zamanı 4 ədəd küp qəbir aşkar edildi. Küplərin diametri 1-1,2 m ölçüdədir., Onlar üfüqi vəziyyətdə təxminən 1,8-2 m dərinlikdə yerə basdırılmışdır. Küplərin üst səthinə qədər

olan 50-60 sm dərinlikdən çoxlu heyvan sümükləri, orta əsrlər üçün səciyyəvi olan sadə və şirli keramika nümunələrinin fraqmentləri, ocaq yerləri, kömür kül təbəqəsi aşkar olundu. Görünür orta əsrlərdə bu nekropolun ərazisində yenidən yaşayış olmuşdur. Yeri gəlmişkən, bu xüsusiyyət Cənub bölgəsinin tərəfimizdən tədqiq olunmuş əksər abidələrində müşahidə olunur. Müəyyən zaman keçdikdən sonra məlum qəbiristanlıqların üzərində yeni yaranmış mədəni təbəqənin müşahidə olunması çox güman ki, bölgə ərazisinin sonrakı dövrlərdə, o cümlədən orta əsrlərdə intensiv şəkildə məskunlaşması ilə əlaqədar olmuşdur.

İri ölçülü dəfn küpləri üçün əvvəlcə kvadrat şəkilli çuxur qazılmış sonra isə istiqamət nəzərə alınmadan üfüqü vəziyyətdə yerə qoyularaq üstü örtülmüşdür. Dəfn olunan şəxsi müşayət edən məişətdə istifadə olunan müxtəlif təyinatlı qəbir avadanlığı əsasən küplərin ağız hissəsində yerləşdirilmişdir (Şəkil 3). Cənazənin yanında da məişət əşyalarının olması istisna deyil. Yeri gəlmişkən, Cəlilabad rayonunda aşkar olunmuş küp qəbirləri Azərbaycanın digər bölgələrində öyrənilmiş eyni tipli qəbir abidələrindən fərqləndirən əsas cəhət çox vaxt müxtəlif təyinatlı məişət qablarının dəfn küpünün ağzına yığılmasıdır. Hətta Cəlilabada daha yaxın olan Masallı rayonu ərazisində öyrənilmiş küp qəbirlərində də qəbir avadanlığı küplərin ağız nahiyəsində deyil içərisində yaxud ətrafında yerləşdirilmişdir. Misal üçün, əvvəlki illərdə tərəfimizdən Masallı rayonunun Eminli, Qədirlı və Seybətın kəndləri ərazisində öyrənilmiş küp qəbirlərdə dəfn olunan şəxsi müşayət edən qəbir avadanlığı ya küpün içərisində ya da küpün ətrafında yerləşdirilmişdir. Migəçevirdən və digər rayonlardan məlum olan küp qəbirlərdə isə gündəlik tələbat üçün lazım olan məişət əşyaları əsasən dəfn küplərinin içərisində yerləşdirilmişdir. Dəfn olunan şəxsi müşayət edən müxtəlif təyinatlı məişət qablarının içərisində səliqə ilə doğranmış heyvan sümüklərinə və digər ərzaq məhsullarının çürüntülərinə rast gəlinir. Dəfn olunan şəxsin yanına ərzaq məhsullarının qoyulması dövrün insanların axirət dünyasına inamı ilə bağlı olduğu şübhəsizdir.

Qazıntı nəticəsində aşkar olunmuş üfiqi vəziyyətdə yerə basdırılmış dəfn küplərini ayrı ayrılıqda nəzərdən keçirək.

1 №-li küp qəbir – Küpün ağzı cənub-qərbə doğru olub üfüqi vəziyyətdə yerə basdırılmışdır. Küpün uzunluğu 1,7 m; ağzının diametri 40 sm; oturacağı 34 sm; gövdəsinin diametri 110 sm-dir. Cənazə küpə başı küpün ağız tərəfində olmaqla sol çiyini üstə qoyulmuşdur (Şəkil 4). Boyun nahiyəsində muncuqlar, barmağında tunc üzük var idi (Tablo I şəkil 7). Kəllənin üstündə saç yığmaq üçün istifadə olunan mil var idi (Tablo I şəkil 8). Bundan əlavə qəbirdən bir ədəd tunc üzük müxtəlif materiallardan hazırlanmış muncuqlar bir ədəd iy başı formalı gil muncuq (Tablo I şəkil 9) aşkar olundu. Tunc üzüyünün üzərində olan təsvir bu üzüyün möhür kimi işlədildiyini çöyləməyə imkan verir. Bu cür üzüklər Azərbaycanın digər həmdövr abidələrindən də məlumdur. Aşkar olunmuş qəbir avadanlığına əsasən dəfn olunan şəxsin qadın olduğunu ehtimal etmək olar. Belə baş, qol və sinə bəzəkləri ilə birlikdə iri ölçülü küplərdə dəfn olunmuş qadın qəbirlərinə Mingəçevir küp qəbirlər nekropolunda da təsadüf olunmuşdur,

2 №-küp qəbir – Bu qəbir birinci küp ilə eyni səviyyədə, üfüqi vəziyyətdə yerə basdırılmışdır. Ağız hissə cənub-qərbə, oturacağı şimal-şərqə tərəf istiqamətlənmişdir. Uzunluğu – 1,3 m, ağzının diametri 32 sm; gövdəsinin diametri

95 sm-dir. Kúpün ağız tərəfində qəbirə qoyularkən sındırılmış qabın içərisindən bir ədəd üzərində metal ilgəyi olan iy başı aşkar olunmuşdur (Tablo I şəkil 10). Adətən iy başlarının ipi keçirmək üçün nəzərdə tutulmuş ilgəyi ağacdən hazırlanırdı. Ağac çürüdüyündən çox vaxt iy başları ilgəksiz aşkar olunur. Abışabad nekropolundan aşkar olunmuş metal ilgəkli iy başı tamamilə fərqlidir. Təcrübədə belə tapıntı hələlik məlum deyil.

Cənazənin başı kúpün dibində olmaqla sıx bükülü vəziyyətdə sol çiyini üstə, üzü şərqə doğru istiqamətlənmişdir. Belə ehtimal etmək mümkündür ki, dəfn olunan şəxs, hələ ölməmiş kúpə qoyulmuşdur. Qədimdə dözülməz ağrıları olan xəstə adamların, əmək qabiliyyətini itirənlərin cəmiyyətdən izolyasiya edilməsi haqqında tarix ədəbiyyatında və folklorda çoxlu məlumatlar vardır. Görünür bu kúpə hələ diri ikən yerləşdirilmiş şəxs, ölməmişdən əvvəl hərəkətdə olmuş, ölərkən isə baş kúpün oturacaq hissəsinə düşmüşdür. Dəfn küplərinin içərisinə, ağızına və ətrafına qoyulmuş qablardakı ərzaq və su ehtiyatlarının da kúpə yerləşdirilmiş, lakin hələ ölməmiş şəxsin istifadəsi üçün qoyulduğunu da ehtimal etmək olar. Bir sözlə, kəllənin kúpün dibində aşkar olunması heç də təsadüfi olmamışdır. Əlbəttə, bu hələlik bir fərziyyədir. Belə bir adətin olmasını sübut etmək üçün bölgədə çox geniş yayılmış bir neçə kúp qəbirləri nekropolunda qazıntılar aparılmalıdır.

3 sayılı kúp qəbir – Bu kúp qəbir də torpağa üfüqi vəziyyətdə qoyulmuşdur. Kúpün uzunluğu 1,60 sm, ağzının diametri 40 sm, oturacağının diametri 20 sm, gövdənin diametri 1,05 sm-dir. Kúpün ağız hissəsində çölmək formalı qab, ondan cənubda isə bir-birinin üstündə 4 müxtəlif təyinatlı qab qoyulmuşdur (Şəkil 3). Onlardan üç ədədi gil bardaqdan ibarətdir. Bardaqlardan ikisinin ağız dairəvi, birinin ağız suddan biçimlidir (Tablo 1 şəkil 3, 4, 5). Hər üç qab narıncı rəng alana qədər bişirilmiş və çox keyfiyyətli hazırlanmışdır. Kúpə tipli qablardan birinin üzərində «S» şəkilli yapma bəzək vardır. Kúpə tipli qabların içərisində sümük qalıqları və digər çürüntülər diqqəti cəlb etdi. Çox güman ki, bu qablarda axirət dünyasına inam ilə bağlı olaraq ərzaq ehtiyatı qoyulmuşdur. Qablardan biri təhnə tipli olub geniş oturacağı və yanlara açılmış divarları vardır.

Abışabad kəndinin ətrafındakı dərədə sarı gil-torpaq yataqları vardır. Bu gün də kənd əhalisi təndir qurmaq üçün həmin gil yatağından istifadə edir. Kənd yaşlılarının verdiyi məlumata görə əvvəlcə gil qatışıqlardan təmizlənir sonra isladılır və hər gün qarışdırılaraq döyülür. Palçıqın hazır olması ondan gələn xüsusi iy ilə müəyyən edilir. Çox güman ki, aşkar olunan iri ölçülü dəfn küpləri və məişət qabları həmin yataqlardan gətirilmiş gildən elə yerində hazırlanmışdır. Çox vaxt hazırlanmış məhsula möhkəmlik vermək üçün gil palçığa narın qum qarışdırırdılar. Qeyd etmək lazımdır ki, mütəmadi olaraq bu qəbirə su düşdüyündən skelet ciddi çürüntüyə məruz qalmışdır. Bu səbəbdən də onun istiqamətini müəyyən etmək mümkün olmadı.

4 №-li kúp qəbir – Bu kúp qəbir 2 sayılı qəbirdən 2,5 m cənub tərəfdə olub yerə üfüqi vəziyyətdə qoyulmuşdur. Əvvəlki dəfn küplərinə nisbətən kiçik ölçülüdür. Onun uzunluğu 70 sm, oturacağının diametri 20 sm, gövdəsinin diametri 60 sm-dir. Bu kúpə də kəllə kúpün dibində idi. Eyni zamanda güclü yanıt izləri var idi. Bir maraqlı cəhəti də qeyd etmək lazımdır ki, digər küplərdən fərqli olaraq bu dəfn kúpünün oturacağında deşik açılmışdır. Dəfn kúpünün

oturacağında deşik açılması təsadüfi deyildir. Oturacağında və gövdə hissəsində deşik açılmış dəfn küplərinin yayılma arealı çox genişdir. Bir qrup tədqiqatçılar küplərdə açılmış bu deşiklərin ölmüş adamın ruhunun çıxması, digərləri isə küpün içərisinə yığılmış mayenin kənarlaşdırılması məqsədi ilə açıldığını göstərirlər.

Dəfn olunan şəxsi müşayət edən qəbir avadanlığı kiçik ölçülü gil qab və muncuqdan ibarətdir. Bu qəbirdə küpün içərisində və ətrafında yanmış torpaq kömür və kül qalıqları daha çoxdur. Adətən od yandırılmasını göstərən kömür kül qalıqlarına torpaq qəbirlərdə daha çox təsadüf olunur. Əvvəlki illərdə Masallı rayonunun Əmir türbə kəndində tərəfimizdən tədqiq olunmuş antik dövrə aid torpaq qəbirlərdə cənazənin hələ sönməmiş odun üstünə qoyularaq dəfn olunması faktı qeydə alınmışdır. Tədqiqatçılar güclü od yandırılmasını qəbirlərin şər qüvvələrdən təmizlənməsi adəti ilə bağlı olduğunu göstərirlər. Bu etnoqrafik materiallar ilə də təsdiq olunur. Belə ki, elə bu gün də Azərbaycanın bir çox rayonlarında, o cümlədən Cənub bölgəsində dəfn prosesi başa çatdıqdan sonra şər qüvvələri qovmaq məqsədi ilə qəbirin baş tərəfində od yaxud şam yandırılır. Bəzi tədqiqatçılar bunun atəşpərəstlik ideyaları ilə bağlı olduğunu göstərirlər. Nəzərə alsaq ki, antik və ilk orta əsrlərdə bu bölgədə Atəşpərəstlik çox geniş yayılmışdı onda bu fikir ilə müəyyən qədər razılaşmaq olar.

4 № li küp qəbirdən aşkar olunmuş artefaktlardan danışarkən bir maraqlı məqamı da qeyd etmək yerinə düşər ki, küpün içərisindən aşkar olunan kiçik ölçülü qabdan çox kəskin iy gəlirdi. Çox güman ki, həmin qabda müalicə məqsədi ilə hazırlanmış məlhəm yaxud dərman saxlanılmışdır.

2014 cü ildə “Cənub şərq Azərbaycan abidələrinin arxeoloji ekspedisiyası yenidən Abışabada qayıtmalı oldu. Bu dəfə həmin ərazidə digər istiqamətdə, İnili kəndinə gedən daş yolun sol tərəfində küp qəbirlərin aşkar olunduğu haqqında məlumat aldım. Nekropolun bir hissəsi yol ilə sərhədlənir. Yeri gəlmişkən, yerli əhalinin verdiyi məlumata görə bu yol çəkilməyəndə xeyli küp qəbir dağıdılmış, üzə çıxan maddi mədəniyyət nümunələri isə əldən ələ keçərək itirilmişdir. Yolun sağ tərəfində təxminən 15 metr enində dəyər vardır. Yerli əhali bu dəyəni İnili dəyəsi adlandırır. İnili dəyəsi eyni zamanda qurumuş çay yatağıdır. Çox güman ki, nekropolun sərhəddi bu çay yatağına qədər olmuşdur.

Şərti olaraq Abışabad II adlandırdığımız bu abidə ilə Abışabad I eyni abidədir. Sadəcə olaraq müxtəlif vaxtlarda aşkar olunduğuna görə şərti olaraq yeni qazıntı sahəsini Abışabad II adlandırmağı qərara almışdıq. Kənd yolu və abidənin yerləşdiyi həyəət əkilmiş dekorativ ağaclar mane olduğuna görə qazıntı sahəsini çox məhdud bir ərazidə götürmək məcburiyyətində qaldıq. Təxminən 50 – 55 sm dərinlikdə bir – birindən 80 sm aralıda iki küp qəbir aşkar edildi (Şəkil 8). Müvafiq olaraq onlar tərəfimizdən 1 və 2 nömrəli küp qəbir adlandırıldı. Qeyd etmək lazımdır ki, vaxtilə bu ərazidə yol çəkilməyəndə buldozer küplərin üst hissəsini qoparmışdır. Ümumiyyətlə küplərin saxlanma vəziyyəti qeyri qənaətbəxşdir.

1 № li küp qəbir Dəfn küpü qəbir çuxuruna ağız şimal qərbə olmaqla üfüqi istiqamətdə yerləşdirilmişdir. Küpün ağzına bir ədəd iri ölçülü çölmək tipli qab qoyulmuşdur. Bu qabın içərisində də iki ədəd kiçik ölçülü qab var idi. Küpün ağzına yerləşdirilmiş qabdan bir az aralıda kiçik ölçülü, qırmızı rəngli qabın fraqmentləri aşkar olundu. Qabların içərisi torpaqla dolmuş, nəticədə on-

lar tam pardaxlanmışdır. Dəfn küpünün hündürlüyü 1,4 metr, gövdəsinin diametri 80 sm, divarının qalınlığı 4 sm, ağzının diametri 40 sm, ağızdan kənara çıxıntının ölçüsü 7 sm dir. Küpün oturacağı yoxdur. Çox güman ki, o, yol çəkiklərkən sındırılmış və itirilmişdir. Daim rütubət çəkdiyindən bəzi oynaq sümükləri və dişlər istisna olmaqla skelet tam çürümüşdür. Qəbirin içərisində ağ oxra və sümük çürüntüləri torpaq ilə qarışmış və təxminən 25 – 30 sm qalınlığında təbəqə əmələ gətirmişdir. Cənazənin küpə yerləşdirilməzdən əvvəl ağ oxra ilə rəngləndiyini güman etmək olar.

Qəbir avadanlığı çox bəsitdir. Abışabad I də olunduğu kimi məişət keramikası əsasən küpün ağzına qoyulmuşdur. Bunlar bir ədəd böyük ölçülü və onun içərisinə qoyulmuş iki ədəd xırda ölçülü qabdan ibarətdir. Böyük ölçülü qab çox kiçik hissələrə parçalandığından onu bərpa etmək mümkün olmadı.

Bardağ tipli birinci qab təkqulplu olub, gövdəsi şarşəkillidir (Tablo 1 şəkil 11). Ağ rəngli gildən hazırlanmış, əl ilə formalaşdırılmış və çox keyfiyyətli bişirilmişdir. Ağzının bir hissəsi qopmuşdur. Boğazı dar, ağzı nəzərə çarpacaq dərəcədə arxaya meyillənmişdir. Hündürlüyü 10 sm, oturacağının diametri 7 sm, gövdəsinin diametri 9,5 sm, ağzının diametri 4,5 sm dir.

İkinci qab da təkqulpludur. Parçəşəkilli olub, geniş ağzı vardır. Əl ilə formalaşdırılmış, açıq qırmızı rəng alana kimi bişirilmişdir. İlk baxışdan məişətdə uzun müddət işlədildiyi hiss olunur. Təzyiq nəticəsində pardaxlanmış olsa da bərpa edilməsi mümkün oldu. Geniş ağzı sonluqda azacıq arxaya meyillənərək nəzərə çarpacaq dərəcədə hiss olunan boğaz yaratmışdır. İşərisində ərzaq çürüntüsünün qara rəngli izləri qalmışdır. Ağzının qıraqları qopmuşdur. Hündürlüyü 9 sm, ağzının diametri 8 sm, oturacağı 7,5 sm, gövdəsinin diametri 9,5 sm-dir.

Birinci qəbirdə cənazənin yanında iki ədəd sümükdən hazırlanmış kiçik ölçülü əşya istisna olunmaqla başqa bir şey aşkar olunmadı. Böyük marağa səbəb olan ürək formasında düzəldilmiş bu əşyaların birinin ətrafları sınımış digəri isə salamatdır (Tablo I şəkil 19).

Ümumiyyətlə, arxeoloji qazıntılar zamanı istər yaşayış yerlərindən istərsə də qəbir abidələrindən tez – tez hamı üçün maraqlı olan qeyri adi əşyalar aşkar olunur. Analoqu olmayan bu maddi mədəniyyət nümunələrinin aidiyyəti çox vaxt fantastik fərziyyələr ilə izah olunsada bəzi hallarda onların nə məqsədlə hazırlandığı qaranlıq olaraq qalır. Arxeoloqlar çox vaxt izahını verə bilmədikləri bu əşyaların ayin xarakteri daşdığını, yəni onların qədim insanların dini ideologiyası ilə əlaqədar olduğunu ehtimal edirlər. Bu baxımdan I № li qəbirdən aşkar olunmuş sümükdən hazırlanmış ürək fiqurları da istisna təşkil etmir. Adətən belə fiqurlardan amulet kimi də istifadə olunurdu. Lakin, amuletlər bir qayda olaraq boyundan asmaq, yaxud paltarın üstünə bərkitmək üçün müəyyən dəşik, yaxud ilgək ilə təchiz olunurdu. Arxeoloji ədəbiyyatda tarixin müxtəlif dövrlərinə aid yaşayış yerlərindən və qəbir abidələrindən aşkar olunmuş amuletlər haqqında kifayət qədər məlumat vardır. Bizim ürək fiqurlarının üzərində isə heç bir dəşik əlaməti olmadığından onlardan amulet kimi istifadə olunmasından söhbət belə gedə bilməz. Ürək fiquru formasında olan əşyaların hazırlanması tam başa çatdırılmamış amulet yaxud düymə olması da istisna olunmur. Lakin xammal vəziyyətində olan bir əşyanın cənazəni müşayət etməsinin ehtimalı çox azdır.

Sümükdən və balıqqulağından tədavül vasitəsi kimi pullar hazırlandığı da məlumdur. Lakin ürək formasında sümükdən hazırlanmış pula hələlik heç yerdə təsadüf olunmamışdır. Arxeoloji qazıntılar zamanı qəbir abidələrindən aşkar olunmuş bəzək əşyaları içərisində tunc bilərziklər çoxluq təşkil edir. Adətən bu bilərziklərin qola asanlıqla keçirilməsi üçün ucları bir birindən aralı olur və zoomorf formada hazırlanır. Daha çox ilan başı formasında hazırlanmış bilərziklərə təsadüf olunur. Maraqlıdır ki, bu bilərziklərin xeyli hissəsinin ortası da içəriyə doğru meyilləndirilərək ürək formasına salınmışdır. Əslində bu formada hazırlanmış bilərziklərin qola geyilməsi və qolda saxlanması müəyyən çətinliklər yaradır. Görünür məqsəd bilərzikin nəyə görə ürək formasında hazırlanması olmuşdur.

Ürək formasında olan bu əşyaların eşq, məhəbbət, sevgi hissləri ilə bağlı olduğunu da ehtimal etmək olar. Bu hisslərin möhkəm kök saldığı məkanın ürək olduğu və insanlığın özü qədər ulu olduğu şübhəsizdir. Böyük Nizami demişkən:

Eşqdir mehrabı uca göylərin,
Eşqsiz, ey dünyua, nədir dəyərin?
Sevginin qulu ol, doğru yol budur,
Ariflər yanında sevgi uludur.

Ürək formasında iki əşyanın bir yerdə olması da çox güman ki, buna işarədir. Bəlkə də uğursuz, nakam məhəbbətin rəmzi kimi həmin ürək fiqurlarından biri qəsdən zədələnmişdir.

2 № li küp qəbir Birinci qəbirdə olduğu kimi burada da dəfn küpü ağzı şimal qərbə olmaqla üfüqi istiqamətdə qəbir çuxuruna qoyulmuşdur. Yer səthindən təxminən 0,5 metr dərinlikdə basdırılmışdır. Küpün ağız hissəsinə iki ədəd bardaq tipli qab qoyulmuşdur. Qabların içərisi torpaqla dolduğundan onların hər ikisi tam paradaqlanmışdır. Birinci qabın oturacağı və gövdəsinin bir hissəsi qalmışdır. Əldə hazırlanmış, qırmızı rəng alana kimi bişirilmişdir. İkinci qab ağ rəngli gildən hazırlanmış, demək olar tam dağılmışdır. Bu qabdan ancaq gövdə və oturacağın fraqmentləri qalmışdır. Bu qab demək olar, tamamilə dəfn küpünün ağzına yerləşdirilmişdir. Ümumiyyətlə, yuxarıda qeyd etdiyimiz kimi keramika məmulatının dəfn küplərinin ağzına yerləşdirilməsi Cənub bölgəsinin küp qəbirləri üçün səciyyəvi olub demək olar bölgənin bütün küp qəbir nekropollarında tez – tez təsadüf olunan haldır.

Dəfn küpünün hündürlüyü 1,10 sm, gövdənin diametri 75 sm, ağzının diametri 40 sm dir. Küpün çiyin nahiyəsində 1,5 sm enində lentşəkilli yapma bəzək vardır. Ağız hissəsinin altına da barmaq ilə bəzək vurulmuşdur. Cənabə qəbirə sıx bükülü vəziyyətdə yerləşdirilmişdir. Skelet tam çürümüşdür. Qol, bud, oynaq və kəllə sümüklərinin ayrı – ayrı hissələrinin fraqmentləri qalmışdır. Kəllənin fraqmentləri və dişlər küpün ağız hissəsində qeydə alındı. Dişlərin arasında bir ədəd gümüş sikkə aşkar olundu (Tablo I şəkil 20). Həmin sikkənin cənabənin ağzına qoyulduğu şübhəsizdir. Ümumiyyətlə qədimdə dəfn olunan şəxsin ağzına bir yaxud bir neçə ədəd sikkə qoyulması adətinin olması haqqında arxeoloji ədəbiyyatda geniş məlumat vardır. Son zamanlar İsmayilli rayonu-

nun Gərmədil kəndi yaxınlığında təqqiq olunmuş küp qəbirdə cənazənin ağzına qoyulmuş gümüş sikkə aşkar olunmuşdur (5). Bu adətə Azərbaycanın digər bölgələrinin, o cümlədən Gürcüstanın (16) antik dövrə aid qəbir abidələrində təsdiq olunur. Tədqiqatçıların əksəriyyəti bunu Yunan mifologiyası ilə əlaqələndirirlər. Yunan mifologiyasına görə ölmüş adamların ağzına sikkəni ona görə qoyurdular ki, o biri dünyaya düşəndə yeraltı allahlardan olan allah Xaronun həmin ölmüş adamı müqəddəs Stiks çayından təhlükəsiz keçirməsi üçün ona əməyinə verilən haqq qismində verilməli idi. Arxeoloji ədəbiyyatda bu sikkələri çox vaxt “Xaron sikkələri” adlandırırırlar. Belə bir adətə Azərbaycan ərazisində də təsadüf olunması antik dövrdə qərb və şərq mədəniyyətinin qovuşması nəticəsində yaranmış ellin mədəniyyətinin eyni zamanda dəfn adətlərinə də təsiri kimi başa düşülməlidir.

Sikkə institutunun Numizmatika şöbəsinin rəhbəri Akif Quliyev tərəfindən təmizlənmiş və onun geniş elmi şərhini verilmişdir. (Buna görə Akif müəllimə dərin minnətdarlığımızı bildiririk). Onun gəldiyi qənaətə görə bəhs olunan sikkə Parfiya hökmdarı II Artabanın (Ərdəvan) (10-38-ci illər) gümüş draxmasıdır. Onun haqqında tarix ədəbiyyatında aşağıdakı maraqlı faktlar qalmışdır.

B.e. nın 10-cu ilində Parfiya zadəganları IV Fraatın oğlu Vanonu devirərək II Artabanı hakimiyyətə gətirdilər. Artabanın anası arşaki tayfasından idi. Onun uşaqlıq və gənclik illəri Daxo tayfaları (Üç parfiya tayfasından biri) arasında, müasir Türkmənistan ərazisindən keçmişdir. B.e. nın 35-ci ilində Roma imperatoru Tiberinin təhriki ilə Parfiya zadəganları Sinnak və Abdaqez onu devirərək hakimiyyətə III Tridatı (b.e.35-36-cı illəri) gətirdilər. Hakimiyyətdən salınmış II Artaban Girkan ərazisində gizlənməli oldu. B.e.36-cı ilində III Tridatdan narazı olan Parfiya satrapları Fraat və Qieron dax və sak tayfalarının köməyi ilə III Tridatı hakimiyyətdən devirərək II Artabanı yenidən taxta çıxartdılar. Gərmədil nekropolunda cənazənin ağzından götürülmüş gümüş sikkənin də tədqiqatçıları II Artabanın dövründə zərb olunduğunu və ona aid olduğunu göstərirlər. Görünür bu adət iki eranın qovuşuğunda daha populyar olmuşdur. Müşahidələr göstərir ki, sonrakı dövrlərdə gümüş sikkələr cənazənin ağzına deyil ovcunun içinə, yaxud da ayaqlarının yanında qoyulurdu.

Sikkənin əsas əlamətləri aşağıdakılardan ibarətdir:

Avers. (üz tərəfi) Nöqtəvari çərçivənin mərkəzində, II Artabanın üzü sola tərəf baxan başı təsvir edilib. Şahın uzun düz daranmış saqqalı və düz buğları aydın görünür. Onu uzun, düz burnu və iri gözləri var. Boynunun ardına tökülən uzun və düz saçları alnını bağlayan və arxadan bant şəkildə bağlanmış diadema (və ya sarğı) ilə tamamlanır. Diademanın sargısı boynunun ardından küreyinə tərəf uzanır. Şahın boynunu üç düzumdən ibarət mirvari bəzəyir.

Revers. (tərs üzü) Sikkənin mərkəzində taxta oturmuş, əlində hakimiyyət rəmzi olan yay və ox tutmuş, arşakilər (ərsakilər) sülaləsinin banisi Arşakin (Arsak) təsviri verilib. Yayın altında Atropatena (Ekbatan) zərboxanasının monoqramı (ĀT) verilib. Arşakin təsvirinin ətrafında kvadrat formada, yunan dilində hökmdarın epitetləri zərb olunub; ΒΑΣΙΛΕΥΣ ΑΡΣΑΚΟΥ ΦΙΛΕΛΛΗΝΟΣ ΔΙΚΑΙΟΥ ΑΥΤΟΚΡΑΤΟ (Şah / Arşak / Yunanın dostu / qanuni / müstəqil).

Bir məsələni xüsusi xüsusi qeyd etmək lazımdır ki, yaşayış yerlərinin və qəbir abidələrinin xronoloji çərçivəsini təyin etmək üçün tarixin müxtəlif dövr-

lərində hakimiyyətdə olmuş hökmdarların adına zərb edilmiş sikkələrin müstəsna əhəmiyyəti vardır. Eyni zamanda bu sikkələr təsadüfi deyil, Abışabad nekropolunda olduğu kimi birbaşa dəfn prosesində istifadə olunmuşdursa daha dəqiq tarix müəyyən etmək olur.

Beləliklə, yuxarıda göstərilənləri nəzərə alıb Abışabad küp qəbirləri nekropolunda, küp qəbirdən, cənazənin ağzından aşkar olunmuş b.e. nin I əsrinin əvvəllərinə aid edilən sikkəni nadir tapıntı hesab etmək olar.

Skeletin boyun nahiyəsindən əziqdən hazırlanmış 23 ədəd eyni ölçülü muncuq aşkar olunmuşdur (Tablo I şəkil 14). Muncuqlara iki tərəfli dəşik açılmışdır. Döş nahiyəsində asma bəzək vardır. Bu tuncdan hazırlanmış maral fiqurudur (Tablo I şəkil 18). Onun belində asmaqdan ötəri dəşik vardır. Hərəkətdə olduğu kimi düzəldilmiş ayaqlarında da eyni ölçüdə dəşiklər açılmış, onlardan isə kiçik ölçülü zıncrovlar asılmışdır. Onlardan biri qopmuş, digərləri isə güclü oksidləşməyə məruz qalaraq bir - birinə yapışmışdır. Fiqurun marala aid olduğunu təsdiq edən əzəmətli buynuzları vardır. Məlumdur ki, müxtəlif heyvanları təsvir edən bu cür tunc fiqurlar, zıncrovlar və digər asma bəzəklər tunc dövrünün bütün mərhələləri və dəmir dövrü üçün daha çox səciyyəvidir. Görünür bu ənənə unudulmamış və sonrakı dövrlərdə də davam etdirilmişdir. Ümumiyyətlə, küp qəbirlərdən aşkar olunmuş bəzək əşyaları içərisində zoomorf elementləri olan asma bəzəklər xüsusi yer tutur. Bu baxımdan möhtəşəm buynuzları ilə diqqət çəkən maral fiqurları da istisna deyil. Belə asma bəzəklər Mingəçevir küp qəbirlərindən (14) və Şamaxıdan (3), eramızın II əsrinə aid edilən küp qəbirlərdən məlumdur. Adətən belə asma bəzəklərin bel nahiyəsində ilgək olur ki, bu da onun boyundan yaxud sinədən asılmasını təmin edir. Maral fiqurlarının məğrurluq, igidlik, qorxmazlıq, döyüşkənlik, hücum və müdafiə rəmzi olduğu şübhəsizdir. Bunu etnoqrafik müşahidələr də təsdiq edir. Belə ki, nəhəng şaxəli buynuzları olan maral yaxud dağ keçilərinin ovlanması ovçuluqda xüsusi qarşılanmış, həmin ovçu isə həmkarları arasında böyük hörmətə malik olmuşdur. Ovun əti bölüşdürülərkən kəllə üzərindəki qoşa buynuzların da ov sahibinə verilməsi qeyd şərtsiz pozulmaz qanun olmuşdur. İndinin özündə belə Azərbaycanın dağ rayonlarında evlərin giriş qapılarına bərkidilmiş maral buynuzlarına rast gəlmək mümkündür. Bu bir tərəfdən həmin evdə mahir ovçunun yaşadığını göstərir. Digər tərəfdən isə məğrur buynuzların evi və onun sakinlərini şər qüvvələrdən qoruyacağına, bərəkət və məhsuldarlığı təmin edəcəyinə olan güclü inam ilə bağlı olmuşdur.

Yenə də skeletin döş hissəsindən bir ədəd düyməyə oxşar tunc bəzək əşyası aşkar olundu (Tablo I şəkil 17). Çox güman ki, o paltara bərkidilmişdir. Onun görünən hissəsi ortadan qabarıq hazırlanmışdır. Çox zərif olduğundan təmizlənərkən sınağından ehtiyat edərək onu olduğu kimi saxladığımız. Güclü oksidləşməyə məruz qalsa da üzərində naxışların olduğu açıq aydın görünür. Burada bir ədəd də tuncdan hazırlanmış üzük aşkar olundu. Üzük döymə yolu ilə, çox ustalıqla hazırlanmışdır (Tablo I şəkil 15). Üzüyün sinədə aşkar olunması onu göstərir ki, mərhumun əlləri dəfn zamanı sinəyə qoyulmuşdur. Üzüyün yanında çox pis saxlanmış digər bir üzüyün fraqmentləri aşkar olundu.

Skeletin qurşaq nahiyəsindən bir ədəd kiçik ölçülü dəmir xəncərin qalıqları aşkar olundu (Tablo I şəkil 21). Xəncər rütubətdən çox güclü korroziyaya

məruz qalmışdır. Saxlanma vəziyyəti qeyri qənaətbəxşdir. Onun mərhumun qurşağından asıldığını ehtimal etmək olar. Xəncərin yanından iki ədəd də tuncdan hazırlanmış muncuq aşkar edildi (Tablo I şəkil 16). Muncuqların ortası xeyli qabarıq olub, hər iki tərəfi konus şəkilindədir. Hər iki muncuğun saxlanma vəziyyəti demək olar qənaətbəxşdir. Bəzək əşyalarının skeletin müxtəlif yerlərində aşkar edilməsi bir daha mərhumun geyimdə dəfn olunduğunu təsdiq edir.

İkinci qəbirin də içərisində torpağa və sümük çürüntülərinə qarışmış ağ rəngli oxra qalıqlarından yaranmış nazik təbəqə vardır. Görünür cənazə küpün içərisinə yerləşdirilməzdən əvvəl ağ oxra ilə rənglənmişdir. Qəbir çuxurunun, yaxud cənazənin ağ oxra ilə rənglənməsi daha çox tunc dövrünün dəfn adətlərində müşahidə olunur. Ehtimal etmək olar ki, bu adət ənənəvi şəkildə müsəlman dəfn adətləri meydana çıxana kimi davam etmişdir.

Dünyasını dəyişmiş adamların iri ölçülü küplərdə dəfn olunması heç də təsadüfi olmamışdır. Bu hər şeydən əvvəl torpağın meqəddəs hesab edilməsi zərurətindən irəli gəlmişdir. Bu tip qəbirlərin yayılma arealının çox geniş olması barədə yuxarıda bəhs etmişdik.

Yerli əhali ilə söhbət zamanı aydın oldu ki, indinin özündə belə Abışabad, İnili və Şabanlı kəndlərinin tutduğu ərazidə silah, əmək alətləri, bəzək əşyaları, saxsı nümunələrinin fraqmentləri, bəzi hallarda hətta bütöv qabların aşkar olunması adi haldır. Heç şübhəsiz, indiki kəndlərin tutduğu bu ərazilər tarixin müxtəlif vaxtlarında da yaşayış yeri olmuşdur. Bir məsələni də qeyd etmək lazımdır ki, bu kəndlərin ərazisindən toplanan keramika nümunələri çoxçeşidli olduğu kimi dövr etibarilə də müxtəlifdir. Bu isə onu göstərir ki burada yaşayış uzunmüddətli olmuş, qədim dövrlərdən başlayaraq son orta əsrlərə qədər davam etmişdir. Bu ərazilərdən toplanılan yerüstü arxeoloji materiallar içərisində sadə və şirli keramika nümunələri ilə yanaşı son tunc ilk dəmir dövrünə aid keramika nümunələri, eyni zamanda antik və ilk orta əsrlərə aid olan süddanbiçimli qabların fraqmentləri də vardır. Bu faktın özü də burada uzunmüddətli yaşayışın olduğunu təsdiq edir.

Beləliklə, aşkar olunmuş maddi mədəniyyət nümunələrinin təhlili, xüsusilə ikinci küp qəbirdən aşkar olunmuş II Artabanın gümüş sikkəsi və digər artefaktlar Abışabad küp qəbirləri nekropolunu bizim eramın I əsrinin əvvəllərinə aid etməyə imkan verir.

ƏDƏBİYYAT

1. A.İ.Ələkbərov, A.M.Mirabdullayev, T.H.Əzizov. AMEA Arxeologiya və etnoqrafiya institutunun "Cənub şərq Azərbaycan abidələrinin arxeoloji tədqiqi" ekspedisiyasının 2012 ci ildə Cəlilabad rayonu ərazisində apardığı çöl tədqiqat işlərinin elmi hesabatı.
2. Алекперов А.К. Культура кувшинных погребений Азербайджана. Исследования по археологии и этнографии Азербайджана. Баку, 1960 с.30-35 Албании. Баку Элм 1985 150 с.
3. Дж.А.Халилов. Материальная культура Кавказской Албании. Баку, Элм, 1985, 276. с.

4. A.M.Məmmədov, Ə.H.Babayev, T.V.Əliyev, M.İ.Rəcəbov, S.A.Quliyeva, H.A.Məmmədzadə. Bərdədə 2015-2016-cı illərdə aparılmış arxeoloji qazıntı və çöl-tədqiqat işlərinin nəticələri. Azərbaycanca Arxeoloji Tədqiqatlar 2015-2016, Bakı, 2017, s.234-245.
5. Cəlilov Bəxtiyar, Quliyev Akif, Hüseynov Müzəffər. Çərmədil nekropolu. Bakı, 2003, 96 s.
6. Ə.H.Babayev, A.M.Məmmədov, H.A.Məmmədzadə. Salyan arxeoloji ekspedisiyasının 2015-2016-cı illərdə apardığı arxeoloji tədqiqatlar. Azərbaycanca Arxeoloji Tədqiqatlar 2015-2016, Bakı, 2017, s.221-224.
7. Ə.Ə.Əliyev. Yevlax rayonu ərazisində aşkar olunmuş küp qəbirləri haqqında // Azərbaycan SSR EA-nın Xəbərləri. Tarix, fəlsəfə, hüquq seriyası, 1989, №2, s.61-67
8. Т.И.Голубкина. Материалы к истории албанских племен кавказа по данным кувшинных погребений Азербайджана (II в. до н.э – III в. н.э). Автореферат диссертации кандидата исторических наук. Тбилиси 1962. 22 с.
9. Т.И.Голубкина. Археологические обследования и раскопки кувшинных погребений в Азербайджане // Изв. АН Аз. ССР. Серия общественных наук, 1959, № 1, с.17-38.
10. М.М.Иващенко. Кувшинные погребения Азербайджана и Грузии // Изв АН Аз. ССР, № 1, 1947, с.73-80.
11. S.M.Qaziyev. İki küp və iki katakomba qəbiri. AMM. II Cild. Bakı, 1953, s.5-35
12. S.M.Qaziyev. Küp qəbirləri albomu. Bakı, 1960. 44 s.
13. М.Дж.Халилов. Раннесредневековые кувшинные погребения Азербайджана // Археология, этнография и фольклористика Кавказа. Махачкала, 2007 с.183-186
14. А.И.Нонешвили. Погребальные обряды народов Закавказья (кувшинные погребения VII в.н.э.) Тбилиси: Мецниереба, 1992, 154 с.
15. Нуриев А.Б. Результаты археологических работ в 1970 г. На могильнике Шергах (Шемахинский район). Материальная культура Азербайджана, Баку, 1993 с.29-39.
16. Nuriyev A.B. Şərgah küp qəbirləri haqqında // AMM: 11cildə, VII c., Bakı, 1973, s.220-232.
17. Osmanov F.L. Azərbaycanca küp qəbirlərin meydana gəlməsi və yayılması məsələlərinə dair (Mil düzündə son arxeoloji tədqiqatlar əsasında) // AMM: 11cildə, Xc., Bakı, 1987, s.69-96.
18. Osmanov Fazil. Ağsu ərazisində arxeoloji tədqiqatlar. Bakı, 2006, 164 s.
19. Vahidov R.M. Azərbaycanca küp qəbirləri mədəniyyətinin bəzi məsələlərinə dair // AMM: 11cildə, VI c., Bakı, 1965, s.91-100.
20. V.Baxşəliyev, C.Marro. S.Aşurov. Ovçulartəpəsində 2010-cu ilin araşdırmaları, Azərbaycanca arxeoloji tədqiqatlar 2010, Bakı, 2011, s.324-331.

Abuzer Ibrahim oglu Alakbarov

ABISHABAD JAR GRAVES NECROPOLIS

SUMMARY

In the recent years, large-scale archeological research have been conducted in the direction of archeological research of south-eastern Azerbaijan monuments. In this regard, archaeological research, on the territory of Jalilabad region, hold a special place. During the last ten years, dozens of new monuments, reflecting different periods of history, have been discovered in Jalilabad region. Initial archaeological excavations have been conducted in the most of these monuments, mainly consisting of residential sites and graves. Graves hold a special place among the Jalilabad monuments. Soil graves, catacombs, jar graves and other grave types, which allow to study burial traditions from the Chalcolithic period until the last middle ages, were studied here. Jar graves hold a special place among the graves. The spreading area of this type graves is also very wide. Jar graves have been discovered in almost all the settlements, when the archaeological map of the Jalilabad district was prepared. One of the studied monuments is Abishabad jar graves necropolis, which was studied in the area of Abishabad village. The article is devoted to the burial tradition in the large-sized jars, discovered in the Abishabad necropolis. The special features of the graves, their spreading area, the similarities and differences among the graves studied other regions of Azerbaijan, the classification of graves equipments and etc. have been investigated in the article.

Абузер Ибрагим оглы Алекберов

АБЫШАБАДСКИЙ НЕКРОПОЛЬ КУВШИННЫХ ПОГРЕБЕНИЙ

РЕЗЮМЕ

В последние годы с целью археологического изучения памятников Юго-восточного Азербайджана проводятся широкомасштабные археологические исследования. Полевые исследования, проводимые в Джалилабадском районе, занимают важное место в этом деле. В последние десять лет в Джалилабадском районе выявлены десятки памятников, относящиеся к различным историческим периодам. На этих памятниках, которые в основном представлены поселениями и погребальными памятниками, были проведены первичные археологические работы. Среди памятников Джалилабадского района погребальные памятники занимают важное место. Здесь были изучены грунтовые, катакомбные, кувшинные и другие виды погребений, позволяющие исследовать погребальные обряды, начиная с эпохи энеолита до эпохи позднего средневековья. Среди погребаль-

ных памятников кувшинные погребения занимают важное место. Ареал распространения этих погребений также очень широк. Во время подготовки археологической карты Джалилабадского района, кувшинные погребения были выявлены на территории почти всех населенных пунктов. Одним из некрополей кувшинных погребений является Абышабадский некрополь, расположенный на территории одноименного села Джалилабадского района. Статья посвящена обряду захоронения в больших хозяйственных кувшинах в Абышабадском некрополе, ее чертам, ареалу распространения, вопросу общих и отличительных черт с кувшинными погребениями выявленных на других территориях Азербайджана, анализу погребального инвентаря и т.д.

Şəkil 1

Şəkil 2

Şəkil 3

Şəkil 4

Şəkil 5

Şəkil 6

Şəkil 7

Şəkil 8

Tablo I

1

2

3

4

5

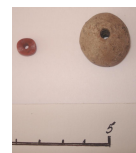
6

7

8

9

10

11

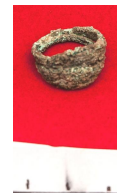
12

13

14

15

16

17

18

19

20

21